

MARIUSZ SAMP

AP SŁUPSK

CZY KAMPANIA 1017 ROKU BYŁA POKAZEM GENIUSZU DOWÓDCZEGO BOLESŁAWA CHROBREGO?

Wyprawa wojenna cesarza Henryka II (1002-1024) przeciw Bolesławowi Chrobremu (992-1025) z 1017 roku była bardzo ważnym sprawdzianem możliwości obronnych wczesnofeudalnego państwa polskiego. Omawiana wojna podług koncepcji strategicznych cesarza miała ostatecznie rozstrzygnąć kwestie sporne i doprowadzić długoletnie wojny z państwem polskim do korzystnego finału. Jednakże, aby plany te zrealizować, władca niemiecki musiał pokonać swego sąsiada, jeśli nie w polu, to przynajmniej zmusić go do wycofania się, a było to nader trudne zadanie do wykonania, biorąc pod uwagę wiele różnych okoliczności, które ujawniły się w trakcie kampanii bardzo wyraźnie. Niniejszy tekst jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie postawione w tytule: czy kampania 1017 roku była pokazem geniuszu dowódczego Bolesława Chrobrego? Powszechnie przyjmuje się, że pierwszy król Polski w licznie prowadzonych przez siebie wojnach dowiódł, że był dowódcą niepoślednim¹. Jednak czy kampania 1017 roku potwierdza tę konstatację, czy wręcz przeciwnie? Aby znaleźć odpowiedź na nurtujące nas pytanie, postanowiliśmy zrekonstruować przebieg wojny 1017 roku na tyle, na ile pozwalają nam na to ówczesne źródła²,

¹ Zob. szerzej: A. Nadolski, *Dowódcy i dowodzenie w wojskach Polski wczesnofeudalnej*, „Myśl Wojskowa” 16 (1965), 6, s. 55 i n.; K. Olejnik, *Bolesław Chrobry – sylwetka wodza*, [w:] *Pomnik Bolesława Chrobrego w Gnieźnie*, Warszawa-Poznań 1989, s. 15 i n.; J. Sikorski, *Jak walczyli nasi przodkowie*, cz. 1, Warszawa 1952, s. 13.

² Przebieg interesującej nas kampanii wojennej 1017 roku przedstawił Thietmar – kronikarz niemiecki żyjący współcześnie do analizowanych wydarzeń. Być może, aczkolwiek nie można tego definitywnie przesądzić, kronikarz mógł nawet brać udział w wyprawie osobiście, a następnie swoje obserwacje z niej przelał na pergamin (S. Inglot, *Udział chłopów w obronie Polski. Zarys historyczny*, Łódź 1946, s. 11; S. Rosik, *Najdawniejsze dzieje Dolnego Śląska (do roku 1138)*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006, s. 43). Informacje biskupa merseburskiego są bardzo lapidarne i enigmatyczne. Niejasność jego sformułowań implikuje częstokroć różne spojrzenia na wybrane problemy historyczno-wojskowe dotyczące rozpatrywanych tutaj działań zbrojnych. Mając na uwadze, że dostępny materiał źródłowy stwarza ogromne trudności interpretacyjne, autor niniejszych rozważań w kilku miejscach ucieka się do hipotetycznych przypuszczeń wobec niektórych zagadnień. Nie jest to, rzecz jasna, intencjonalny

przy jednoczesnym wyeksponowaniu taktyki i strategii polskiej. Taki tok postępowania winien pozwolić na w miarę dokładne wyjaśnienie analizowanego problemu badawczego. W literaturze przedmiotu nie ma opracowania, które zajęłoby się omówieniem powyższego zagadnienia w sposób bardziej dogłębny. Oczywiście wielokrotnie już analizowano strategię i taktykę w okresie panowania Bolesława Chrobrego, jednak żadna z prac nie zajęła się odtworzeniem tak zakreślonego obszaru badań³.

Kampania 1017 roku stanowiła ostatnią fazę zmagania Polski Chrobrego z cesarzem niemieckim. Podczas długoletnich wojen z Henrykiem II w okresie 1002-1018 Bolesław Chrobry starał się uzyskać niewralgiczne tereny Miłska i Łużyc, które miały stworzyć swego rodzaju przedpole strategiczne przed cesarstwem niemieckim⁴.

Poprzednie wojny z lat 1002-1005, 1007-1013 oraz kampania polska Henryka II z 1015 roku nie przyniosły konkretnych rezultatów⁵, bowiem nie dało się rozwiązać

zabieg – został on bowiem wymuszony zupełnym w niektórych przypadkach milczeniem przekazów z epoki, oczywiście na czele z Kroniką merseburskiego dziejopisa, gdzie wiadomości, szczególnie interesujących historyka wojskowości, kompletnie brak. Nie od rzeczy będzie wyartykułowanie tutaj też, że wysunięte koniektury nie są sprostaczeniami wypowiedzianymi bez jakiegokolwiek uzasadnienia, gdyż podparto je pośrednimi przesłankami, co też powoduje, iż zyskują one wszelkie cechy prawdopodobieństwa. Warto również w tym miejscu dodać, że artykuł skupia się na kwestiach dowodzenia (głównie problemach z zakresu historii sztuki wojennej), w związku z czym część zagadnień opisujących przebieg kampanii 1017 roku została omówiona skrótowo, tak żeby nie stracić z oczu tych kwestii, które będą ostatecznie rzutować na rozstrzygnięcie analizowanego problemu badawczego.

³ Do najważniejszych opracowań historyczno-wojskowych, które opisywały polską sztukę wojenną schyłku panowania Bolesława Chrobrego, można zaliczyć m.in.: A.F. Grabski, *Polska sztuka wojenna w okresie wczesnofeudalnym*, Warszawa 1959, s. 141 i n.; A. Nadolski, *Dowodcy i dowodzenie...*, s. 55 i n.; tenże, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956, passim; H. Zeissberg, *Die Kriege Kaiser Heinrich II mit Boleslaw I Herzog von Polen*, Wien 1868, s. 416 i n. Opracowania te jednak marginalizują kwestię dowodzenia w kampanii 1017 roku.

⁴ Przyczyny wojen polsko-niemieckich były już przedmiotem wielu spekulacji naukowych w polskiej i niemieckiej literaturze przedmiotu. Nie ma tu miejsca na to, by zająć się tymi kwestiami szerzej, dość tylko powiedzieć, że wojny te z początku XI stulecia miały charakter wielowymiarowy i wieloaspektowy i na potrzeby niniejszego wykładu przyjęto opinię, którą najczęściej możemy spotkać w fachowej literaturze. Omówieniem tych problemów zajął się m.in.: A.F. Grabski, *Geneza wojen polsko-niemieckich na początku XI wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 5 (1960), s. 458 i n.; W. Korta, *Miłsko i Łużyce w polityce pierwszych Piastów*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 45 (1990), 2, s. 141 i n.; w tych studiach dalsza literatura zagadnienia.

⁵ Zob. szerzej: E. Callier, *Wojny Bolesława Chrobrego z Henrykiem II pod względem geograficznym 1002-1018*, Poznań 1888; W. Giesebrecht, *Geschichte der Deutschen Kaiserzeit*, t. 2, Merseburg 1929, s. 18 i n.; A.F. Grabski, *Wojny państwa polskiego przeciwko agresji feudałów niemieckich w latach 1003-1005*, „Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej” 3 (1956), s. 286 i n.; tenże, *Od Poznania do Merseburga (1005-1012)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 9 (1963), 2, s. 3 i n.; R. Holtzmann, *Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*, München 1943, s. 392 i n.; W. Kętrzyński, *De bello a Boleslao Magno cum Henrico rege Germaniae gesto anno 1003-1005*, Regiomonti 1866; L. Leciejewicz, *Wojny na Śląsku we wczesnym średniowieczu*, „Zaranie Śląskie” 53 (1990), s. 199 i n.; W. Wawrowski, *De bellis inter Boleslaum I Poloniae regem atque Henricum II imperatorem regemque Germaniae gestis*, Berlin 1853; S. Weinfurter,

sprzeczności między stroną polską a niemiecką ani na drodze wojennej, ani tym bardziej na drodze dyplomatycznej. Cesarz, mając w pamięci sromotną klęskę z 1015 roku, do nowego starcia z Polską przygotował się starannie⁶. Z jednej strony prowadził ożywioną działalność dyplomatyczną. Jednak choć Henryk II oczekiwał od polskiego władcy „godziwej propozycji”, to wszelkie próby polubownego zakończenia nieporozumień z władcą polskim spełzły na niczym, bowiem ostatecznie „cesarz wydał ostry zakaz przyjmowania i wysyłania posłów od i do tego jawnego już wroga [Bolesława Chrobrego – M.S] oraz polecił wysledzić tych, którzy ośmielili się tak dotychczas postępować”⁷. Z drugiej zaś strony działał on bardzo energicznie w zakresie polityki wewnętrznej⁸ i zagranicznej. Wyrazem wzmożonej aktywności Henryka II na polu polityki zewnętrznej było stworzenie rozległej koalicji, która miała w perspektywie zbliżającego się konfliktu z Polską doprowadzić do rozproszenia jej sił na kilku teatrach wojennych. Do szerokiej koalicji przeciw Bolesławowi Bawarczyk pozyskał Czechów i Luciców – tj. partnerów, którzy już wcześniej dali się poznać jako wrodzy monarchii wczesnopiastowskiej⁹ – oraz Rusinów Jarosława Mądrogo¹⁰ i Węgrów Stefana I Arpady¹¹. Zdecydowano o sprzęgnięciu z działaniami niemieckimi ataku Rusi na wschodnią granicę państwa Bolesława. Lapidarność materiału źródłowego nie pozwala odtworzyć celu strategicznego, jaki przyświecał Stefanowi węgierskiemu¹². Można jedy-

Heinrich II (1002-1024). Herrscher am Ende der Zeiten, Regensburg 2002, s. 206 i n.; Z. Witzczak, *Niektóre aspekty strategii i taktyki walk Bolesława Chrobrego z Henrykiem II w świetle relacji Thietmara*, [w:] *Na z góry upatrzonych pozycjach*, red. B. Międzybrodzki, Warszawa-Zabrze 2011, s. 61 i n.

⁶ M.K. Barański, *Mieszko I i Bolesław Chrobry*, Warszawa 1999, s. 52; K. Olejnik, *Historia Polski do roku 1386*, Poznań 1996, s. 48; tenże, *Działania wojenne na ziemi krakowskiej i na Śląsku od X do końca XVI wieku*, [w:] *Działania militarne w Polsce południowo-zachodniej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2002, s. 49.

⁷ Kronika Thietmara (dalej: Thietmar), przekł. M.Z. Jedlicki, posłowie K. Ożóg, Kraków 2005, ks. VII, rozdz. 51, s. 202.

⁸ Tamże, rozdz. 50-56, s. 201-206.

⁹ Zob. szerzej m.in.: K. Myśliński, *Polityka polska wobec Słowian Połabskich w okresie powstania 983 roku*, „Roczniki Historyczne” 57 (1991), s. 54 i n.; tenże, *Polska wobec Słowian Połabskich do końca XII wieku*, Lublin 1993; G. Labuda, *Polska, Czechy, Niemcy i Związek Wielecki w X wieku*, [w:] tegoż, *Fragmety dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*, t. 1, Poznań 2002, s. 247 i n.; A. Pleszczyński, *Bolesław Chrobry w Czechach. Realizacja idei Sklawinii czy zwykła ekspansja*, [w:] *Polacy w Czechach, Czesi w Polsce X-XVIII w.*, red. H. Gmiterek, W. Iwańczak, Lublin 2004, s. 133; J. Sochacki, *Związek Lucicki – między Polską a Cesarstwem do 1002 r.*, „Slavia Antiqua” 47 (2006), s. 17 i n.; tenże, *Postawa Związku Lucickiego w konfliktach Polski i cesarstwa w XI w.*, [w:] *Kaci, święci, templariusze*, red. B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 311 i n.; J. Strzelczyk, *Państwo Przemyslidów w Europie Zachodniosłowiańskiej*, [w:] *Wielkopolska-Polska-Czechy. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesorowi Zbigniewowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009, s. 13 i n.; K. Tymieniecki, *Polska a Czechy w średniowieczu. Próba rewizji pojęć*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2 (1947), s. 1 i n.

¹⁰ Thietmar, ks. VII, rozdz. 65, s. 210.

¹¹ Tamże, ks. VIII, rozdz. 4, s. 219.

¹² A.F. Grabski, *Studia nad stosunkami polsko-ruskimi w początkach XI wieku*, „Slavia Orientalis” 6 (1957), s. 197.

nie suponować, iż Węgrom zależało na pozyskaniu Słowacji¹³, chociaż pewności w tej materii historyk nie ma¹⁴.

Bolesław Chrobry, mając doskonale rozbudowaną siatkę wywiadowczą¹⁵, w porę zorientował się w zamierzeniach przeciwników. Wszystko wskazuje na to, że polski władca był na tyle przezorany, że zdołał nawiązać łączność z adwersarzami sojuszników cesarza, tj. Obodrytami i Pieczyngami¹⁶. Tak działający kontrwywiad władcy

¹³ L. Podhorodecki, *Sławne bitwy Polaków*, Warszawa 1997, s. 17.

¹⁴ Szerzej stosunkami polsko-węgierskim w dobie rządów Bolesława Chrobrego zajął się m.in.: G. Györffy, *Święty Stefan I, Król Węgier i jego dzieło*, przekł. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003, s. 333 i n.; S.A. Sroka, *Węgry*, Poznań 2015, s. 126 i n.

¹⁵ Szerzej problemowi wywiadu i kontrwywiadu polskiego Bolesława poświęcił osobną pracę M.K. Barański, *Agenci Bolesława Chrobrego*, [w:] *Patriae commodis serviens... Być Ojczyźnie pożytecznym... Księga pamiątkowa dedykowana prezydentowi RP Ryszardowi Kaczorowskiemu*, red. W.J. Wysocki, Warszawa 2008, s. 32 i n.

¹⁶ P. Rochala, *Niemcza 1017*, Warszawa 2012, s. 159-160. Domysły P. Rochali mieszczą się w granicach prawdopodobieństwa, jednak trzeba wiedzieć też o tym, że brak jest jakichkolwiek wzmianek mówiących bezpośrednio o tym fakcie. O tym, że Chrobry związał się z Obodrytami, można pośrednio wydedukować na podstawie zapiski Thietmara z 1018 roku mówiącej o Lutykach, którzy „napadli z wielką potęgą na księcia Mścislawa [księcia Obodrytów – M.S.], który w poprzednim roku nie udzielił im żadnej pomocy, gdy ruszali wraz z cesarzem na wyprawę wojenną”: Thietmar, ks. VIII, rozdz. 5, s. 219. Inną poszlaką, która by częściowo uwiarygadniała powyższą informację niemieckiego dziejopisa, są jego kolejne słowa, wspominające o części Luciców, „którzy pozostali w domu”: tamże, ks. VII, rozdz. 61, s. 208. Wolno domniemywać, że ta część pogan, która nie wzięła udziału w kampanii 1017 roku, była zmuszona bronić swego terytorium przed Obodrycami, z którymi, jak już wiemy, Lucice byli skonfliktowani – i tutaj ewentualnie można byłoby spostrzec, że istniał bliżej niedookreślony sojusz z adwersarzami sprzymierzeńców Henryka II (zob. szerzej: A. Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160-1164*, Warszawa 2004). Przypuszczenia P. Rochali wobec Pieczyngów można by także zaakceptować, zakładając *ex silentio*, że alians z wrogami wielkiego księcia kijowskiego obowiązywał w roku 1017 i że stanowił on swego rodzaju przedłużenie wcześniejszych kontaktów między tymi dwoma podmiotami politycznymi. Takie postawienie sprawy – chociaż nader hipotetyczne – znajduje częściowe wytłumaczenie w dwóch krótkich komunikatach, odpowiednio Thietmara o udziale Pieczyngów w interwencji Chrobrego na Rusi w 1013 roku (Thietmar, ks. VI, rozdz. 91, s. 167) oraz polskiego dziejopisa o pomocy Pieczyngów podczas kampanii kijowskiej 1018 roku (Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przekł. R. Grodecki, Wrocław 1982, ks. I, rozdz. 7, s. 23; szerzej stosunki Polski z nomadami opisał np. A. Paroń, *Pieczyngowie. Koczownicy w krajobrazie politycznym i kulturowym średniowiecznej Europy*, Wrocław 2015, s. 349 i n. – tam dalsze wskazówki bibliograficzne). Zaprezentowane dowody na istnienie przymierza polsko-obodrycko-pieczyńskiego dodatkowo wzmacniałyby argument wcześniej nawiązywanych przez Chrobrego, nawet na szeroką skalę, kontaktów z wrogimi kołami antyhenrykowskimi. Konstatacje tę potwierdzają chociażby działania polskiego władcy w 1015 roku, wyrażające się we wzmozonych operacjach polskich służb agenturalnych na terenie Włoch (Thietmar, ks. VI, rozdz. 92, s. 167) czy Czech (tamże, ks. VII, rozdz. 10, s. 179). Takie zintensyfikowane działania wystawiają chlubne świadectwo polskiemu wywiadowi i nie popełnimy chyba większego błędu przyjmując, że podobnie jak w 1015 r., tak też w 1017 roku polscy szpiedzy dobrze poradzi sobie z wykonaniem swoich zadań. Przyjęcie takiej wykładni tłumaczyłoby m.in. mierne działania Jarosława Mądrego, który nie mógł zdobyć inicjatywy strategicznej i rozwinąć swoich sił, w czym przeszkodzić mu mogli najprawdopodobniej Pieczyngowie. Autor niniejszego artykułu zdaje sobie sprawę z hipotetyczności powyż-

polskiego szachował przeciwników na tyle, że nie byli w stanie wszystkich założeń i planów urzeczywistnić.

W marcu 1017 roku w Goslarze podczas zjazdu panów niemieckich Henryk II zapowiedział walną wyprawę zbrojną przeciw państwu Chrobrego¹⁷. Zostali do niej pociągnięci wszyscy feudałowie z terenu Rzeszy¹⁸. Na miejsce zberne wojsk mających niebawem zaatakować Słowian wybrano Licykawę koło Magdeburga¹⁹. Do 8 lipca miały zebrać się poszczególne pododdziały, przede wszystkim ze wschodnich rejonów Rzeszy. Najprawdopodobniej mieli tu przybyć także Czesi Udalryka i Wieleci, chociaż sprawa ta nie jest do końca przesądzona²⁰. Trudności mnożą się także przy ustaleniu liczebności skonfederowanych wojsk²¹. Historyk, usiłując zbadać wyżej zasygnalizowany problem, jest bezradny wobec milczenia źródeł i musi sięgać po wtórne świadectwa i na ich podstawie próbować rozwiązać powstałe utrudnienia. Pomocne w zrekonstruowaniu liczebności wojsk polskich i niemieckich mogą być wiadomości zawarte w dokumencie cesarskim z 11 lipca 1017 roku²² oraz informacje Galla Anonima opisującego rozlokowanie i wielkość wojsk w czasach Chrobrego²³, które od dłuższego czasu są przedmiotem licznych spekulacji naukowych²⁴.

szych słów, jednak wydaje się, że taki obrót sprawy mógł rzeczywiście mieć miejsce, chociaż najprawdopodobniej nigdy nie rozwikłamy tej zagadki w sposób, który satysfakcjonowałby całe środowisko historyczne.

¹⁷ Thietmar, ks. VII, rozdz. 54, s. 204.

¹⁸ Tamże, rozdz. 51, s. 202.

¹⁹ Tamże, rozdz. 57, s. 206.

²⁰ M. Gędek, *Ilustrowana historia wojen i bitew polskich*, Warszawa 2014, s. 14; A.F. Grabski, *Polska sztuka wojenna...*, s. 144; A. Paner, *Przemysłodzi. Od Borzywoja I do Przemysła II Otokara. Ludzie i wydarzenia w latach 872-1278*, Gdańsk 2008, s. 83; S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Kraków 2000 [wyd. 1: Lwów 1925], s. 289.

²¹ H. Zeissberg, *Die Kriege Kaiser...*, s. 416.

²² Monumenta Germaniae Historica, Diplomata 3 (1900-1903), nr 371, s. 475. Dokument wymienia 16 panów niemieckich, tj. czterech arcybiskupów: Erkanbalda mogunckiego, Poppa trewirskiego, Gera magdeburckiego oraz Unwana bremeńskiego; dziewięciu biskupów: Halberstadt, Bambergu, Metz, Würzburga, Münsteru, Parmy, Minden, Merseburga i Havelbergu; a także wielmożów saskich: Bernarda II, Zygryda oraz Ezykona.

²³ Anonim tzw. Gall, *Kronika polska...*, ks. I, rozdz. 8, s. 24-25.

²⁴ Zob. szerzej: M. Bogacki, *Charakter występowania wojowników obcych w siłach zbrojnych monarchii wczesnopiastowskiej*, „Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej”, Nr specjalny, red. K. Olejnik, Z. Pilarczyk, Poznań 2005, s. 21-45; tenże, *Przemiany w wojskowości polskiej od połowy X wieku do 1138 roku. Kształt i organizacja armii*, Toruń 2007, s. 30 i n.; P. Ginter, *Problem drużyny wczesnośredniowiecznej w Polsce*, [w:] *Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2002, s. 51-74; A.F. Grabski, *Uwagi w sprawie drużyny wczesnofeudalnej na ziemiach polskich*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 4 (1958), s. 483-489; M. Kara, *Siły zbrojne Mieszka I. Z badań nad składem etnicznym, organizacją i dyslokacją drużyny pierwszych Piastów*, „Kronika Wielkopolski” 42 (1992), 3, s. 33-47; G. Labuda, *Przeobrażenia w organizacji polskich sił zbrojnych w XI wieku*, [w:] *Pax et bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993, s. 87-110; B. Miśkiewicz, *Podstawowe etapy rozwoju polskich sił zbrojnych do połowy XV wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 25 (1982), s. 58 i n.; T. Wasilewski, *O służbie wojskowej ludności wiejskiej i składzie społecznym wojsk konnych i pieszych we wczesnym średniowieczu*, „Przegląd Historyczny” 51 (1960), 1, s. 1-23.

Badacze analizujący wydarzenia 1017 roku nie podjęli wzmoczonych badań, by oszacować liczebność wojujących armii. Zagadnienie to jest bardzo skomplikowane, co w połączeniu z brakiem poważniejszych wskazówek w materiale źródłowym sprawia, że chyba nigdy nie wyjdziemy z kręgu hipotez, których nie da się definitywnie zweryfikować. Najbardziej prawdopodobne wydają się wyliczenia Pawła Rochali, który ustalił, że armia niemiecko-czesko-wielecka mogła liczyć około 30 tys., zaś armia Chrobrego maksymalnie 10 tys. ludzi²⁵. Skonfederowana armia musiała być dośyć liczna, co w połączeniu z jej przewagą w zakresie uzbrojenia czy technologii stwarzało wręcz przepaść między stronami konfliktu²⁶.

Połączone siły sprzymierzonych rozpoczęły swój marsz na Polskę 10 lipca²⁷. Poruszały się stosunkowo wolno, co było spowodowane zarówno ich zbyt dużym obciążeniem taborami, jak i niesprzyjającymi warunkami topograficznymi²⁸. Ponadto postanowiono nie rozpraszać sił – tak jak to było w kampanii 1015 roku – ale działać w jednej, zwartej masie²⁹. Nie ma wzmianek źródłowych, które pozwoliłyby odtworzyć trasę marszrut wojsek najezdniczych. Najprawdopodobniej maszerowały, znaną już z wcześniejszych walk polsko-niemieckich, trasą przez Würzen, Dobry Ług, Chociebuż, Gubin³⁰. Można przypuszczać także, że po drodze nie napotykały jakis

²⁵ P. Rochala, *Niemcza...*, s. 141-150. Hipoteza P. Rochali jest wielce dyskusyjna, aczkolwiek prawdopodobna. Dotychczasowa literatura zagadnienia problem liczebności wojsk zupełnie bagatelizowała. Brak zapisów źródłowych sprawia, że historyk, ustalając orientacyjną liczebność skonfliktowanych armii w kampanii 1017 roku, jest zdany na mniej czy bardziej dalekie od ówczesnej rzeczywistości wyliczenia. Trzeba pamiętać, że to tylko szacunki i że najpewniej nigdy nie poznamy właściwego stanu liczbowego ówczesnych wojsk. Wobec wyżej wysuniętych zastrzeżeń jedno wydaje się pewne, że bez względu na to, jakie przyjmujemy wielkości, to na pewno siły Chrobrego ustępowały wojskom najezdniczym.

²⁶ A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne...*, s. 60.

²⁷ Thietmar, ks. VII, rozdz. 57, s. 206: „tam stał obozem przez dwie noce czekając na opóźniające się oddziały wojska. Następnie, po odejździe cesarzowej i wielu innych, ruszył z całą siłą wojenną naprzód”.

²⁸ A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne i sztuka wojenna w początkach państwa polskiego*, [w:] *Początki państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, Poznań 2002 [wyd I: Poznań 1962], s. 204.

²⁹ Tenże, *Polnisches Kriegswesen von der Mitte des 10. bis zum 15. Jahrhundert*, „Zeitschrift für Archäologie” 9 (1975), s. 258; tenże, *Strategia i taktyka obronna pierwszych Piastów*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984, s. 12; A. Nowakowski, *Wojskowość w średniowiecznej Polsce*, Malbork 2005, s. 165; K. Schünemann, *Deutsche Kriegsführung im Osten während des Mittelalters*, „Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters” 2 (1938), s. 74.

³⁰ A.F. Grabski, *Polska sztuka wojenna...*, s. 144; tenże, *Bolesław Chrobry 967-1025*, Warszawa 1970, s. 138; L. Leciejewicz, *Z Miśni do Głogowa, czyli cesarz Otton III na Śląsku*, [w:] *Trakt cesarski. Iława – Gniezno – Magdeburg*, red. W. Dzieduszycki, M. Przybył, Poznań 2002, s. 125; D.A. Czaja, *Warownia głogowska w dobie pierwszych Piastów. Znaczenie militarne Głogowa w X-XII wieku*, Głogów 2010, s. 60; J. Maroń, *Śląsk w konfliktach zbrojnych w Europie Środkowej od X do XX wieku*, „Śląski Labyrinth Krajoznawczy” 2 (1990), s. 168; T.M. Nowak, *Walki obronne z najazdami niemieckimi w X-XII w.*, [w:] *Polskie tradycje wojskowe. Tradycje walk obronnych z najazdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, red. J. Sikorski, Warszawa 1990, s. 27; Thietmar nic nie wspomina o trasie marszrut, ale można wnioskować, że Henryk II wy-

większych trudności, a brak jakiegokolwiek informacji u Thietmara chyba to potwierdza.

Poprzednia wyprawa na Polskę udowodniła, że zachodnie rubieże były solidnie przygotowanym do obrony obszarem przygranicznym³¹. Dowodzi tego postawa Henryka II w tej wojnie, który ominął – podług wszelkiego prawdopodobieństwa – celowo Krosno Odrzańskie³² i skierował się bardziej na południe w celu wyszukania odpowiedniego miejsca do przeprawy przez Odrę. Sądził, że w okolicach Głogowa nie znajdzie większych utrudnień, by sforsować rzekę³³. Jednak oczekiwania cesarza na nic się zdały, gdyż gród głogowski oraz okoliczne tereny były doskonale przygotowane do odparcia sił nieprzyjacielskich. Chrobry zadbał o ufortyfikowanie brzegów Odry (za pomocą przesiek) oraz o wzmocnienie samej warowni głogow-

brał drogę, którą najlepiej znał. W 1005 roku miejscem koncentracji wojsk niemieckich była – podobnie jak w kampanii 1017 roku – Licykawa. Stąd Niemcy ruszyli w kierunku Odry m.in. przez Dobry Ług i Gubin (Thietmar, ks. VI, rozdz. 22, s. 130). Oczywiście nie ma podstaw, by sądzić, że faktycznie w 1017 roku Niemcy wybrali taką właśnie drogę, tym niemniej na potrzeby niniejszego wykładu przyjęcie takiej konstrukcji myślowej wydaje się prawdopodobne, choć z drugiej strony trzeba zdawać sobie sprawę, że jest to koniektura oparta na niezbyt solidnych podstawach.

³¹ Zob. szerzej: M. Bogacki, *Obronny charakter granic pierwszej monarchii wczesnopiastowskiej*, [w:] *Od najazdów pogańskich dotąd są państwa Waszej Królewskiej Mości spokojne... Studia ofiarowane w siedemdziesiątą rocznicę urodzin Profesorowi Karolowi Olejnikowi*, red. Z. Pilarczyk, M. Franz, Toruń 2008, s. 41 i n.; B. Miśkiewicz, *Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym*, Poznań 1961; K. Olejnik, *Rola środowiska geograficznego, ze szczególnym uwzględnieniem terenów leśnych, w walkach obronnych o zachodnią granicę Polski*, [w:] *Puszcze i lasy w działaniach wojennych. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Wojskowości poświęconej roli puszczy i dużych kompleksów leśnych w działaniach wojennych zorganizowanej w Białymstoku w dniach 16-18 września 1977 r.*, Białystok 1981, s. 26 i n.; tenże, *Teatr działań wojennych Polski wczesnofeudalnej*, [w:] *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań-Warszawa 2006, s. 271 i n.

³² J. Muszyński, *Krosno Odrzańskie. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa-Poznań 1972, s. 31. W 1015 roku Henryk II miał trudności w zdobyciu grodu krośnieńskiego (Thietmar, ks. VII, rozdz. 17, s. 183). Krosno Odrzańskie i okolice odgrywały bardzo ważną rolę strategiczną, co potwierdzają przeprowadzone badania archeologiczne. W 1017 roku – można domyślać się – cesarz nie chciał ponownie wdawać się w niepewną walkę na odcinku krośnieńskim i dlatego, chcąc ominąć wyżej wspomniany węzeł obronny, skierował się w górę Odry ku Głogowowi. Zob. szerzej: E. Dąbrowski, *Wczesnośredniowieczny system obronny Krosna Odrzańskiego w świetle badań terenowych na tle kroniki Thietmara*, Krosno Odrzańskie 2009 – tu dalsza literatura.

³³ O istnieniu w Głogowie dogodnego punktu przeprawowego pisali m.in.: K. Czaplą, *Zaplecze osadnicze i gospodarstwo grodu głogowskiego*, [w:] *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, red. K. Chrzan, K. Czaplą, S. Możdziuch, Wrocław 2014, s. 17; Z. Hendel, *Głogowski ośrodek grodowy w okresie wczesnopiastowskim*, [w:] *Śląsk około roku 1000. Materiały z sesji naukowej we Wrocławiu w dniach 14-15 maja 1999 roku*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, E. Małachowicz, Wrocław 2000, s. 163; M. Kaczkowski, *Głogów wczesnośredniowieczny w świetle wykopalisk*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984, s. 60-61; R. Żerelik, *W średniowieczu*, [w:] *Głogów. Zarys monografii miasta*, red. K. Matwijowski, Wrocław-Głogów 1994, s. 73.

skiej³⁴. Przedsięwzięcia inżynierskie strony polskiej, ukierunkowane na powiększenie zdolności obronnych naturalnych tudzież sztucznych umocnień wzniesionych w okolicy Głogowa, o których istnieniu możemy domyślać się na podstawie zapisek dokumentujących obronność polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym³⁵, świadczą o tym, że Bolesław przewidział ruchy wojsk sojusznicznych (rola służb agenturalnych) i zawczasu przygotował się do zatrzymania ofensywy wojsk nieprzyjaciela³⁶.

Konglomerat wojsk sojusznicznych dotarł do Głogowa 9 sierpnia³⁷. Najeźdźcy byli bardzo zaskoczeni, że zastali tam już ukryte w okolicy siły Chrobrego. Cesarz zdawał sobie sprawę z położenia strategicznego, w którym się znalazł³⁸, dlatego też „zabronił naszym [tj. wojskom niemieckim – M.S.] ściagać nieprzyjaciela, który ukrywszy dokoła łuczników wyzywał do walki”³⁹. Nieprzyjęcie walki z mniej licznymi siłami Bolesława może świadczyć o tym, że cesarz najwyraźniej obawiał się wdać w niepewny bój z Polakami, którzy – jak dowiodły tego wcześniejsze kampanie – byli wprawieni w defensywnych sposobach walki⁴⁰.

³⁴ Gród głogowski był doskonale ufortyfikowany, co potwierdzają przeprowadzone eksploracje archeologiczne. Cesarz, chcąc zdobyć twierdzę, musiałby przystąpić do jej długotrwałego oblężenia, a to byłoby najprawdopodobniej zadanie trudne do wykonania, biorąc pod uwagę to, że obok grodzian głogowskich trzeba byłoby uporać się także z okoliczną siłą zbrojną, która zagrażała tyłom wojsk nieprzyjaciela. Zob. szerzej: D.A. Czaja, *Warownia głogowska...*, passim; P. Knötel, *Beiträge zur Topographie von Glogau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 42 (1908), s. 32 i n.

³⁵ Chociaż żaden przekaz źródłowy nie pozwala wprost na wyciągnięcie konkretnych wniosków w sprawie istnienia w 1017 roku zapór inżynierskich w postaci przesiek (zasiek) w okolicach Głogowa, to jednak są wzmianki, które odnotowały występowanie tego typu konstrukcji we wcześniejszym, jak i późniejszym okresie, mianowicie, idąc chronologicznie, Thietmara z kampanii 1005 („nieprzyjaciel [tj. Polacy – M.S.] jednak bardzo przezornie uciekł między gęsto leżące ścięte drzewa, aby tym skuteczniej móc nękać stąd nacierających”): Thietmar, ks. VI, rozdz. 22, s. 130), Galla Anonima z początku wojny 1109 roku („zaczął [Bolesław III Krzywousty – M.S.] zawałać rzeczkę, nad którą stał, ściętymi drzewami”): Anonim tzw. Gall, *Kronika polska...* ks. III, rozdz. 5, s. 130), a także Galla z końcowego etapu wojny polsko-czeskiej 1110 roku („droga, którą przybyli, oraz wszystkie inne zostały zawałone zasiekami”): tamże, rozdz. 23, s. 147), tudzież informacja z wojny Polski z Cesarstwem z 1157 roku („*clausuras illorum, quas in angustis locis precisa arborum densitate fecerant et magna ingenii mole obstruxerant*”): Fryderyk I cesarz donosi Wibaldowi o zwycięstwie odniesionem nad Polakami, [w:] *Monumenta Poloniae Historica* 2 (1872), s. 22). Wiadomości o funkcjonowaniu przesieki w XI-XII stuleciu – nawet mimo że nie ma ich zbyt dużo – zdają się pokazywać, że pierwsi Piastowie wykorzystywali wszelkie możliwości, aby zwielokrotnić obronny charakter ówczesnych rzek (w tym przede wszystkim Odry). Wiedząc o tym, że istniał zwyczaj doraźnego ścinania drzew w celu ryglowania dróg przed i po 1017 roku, można przypuścić, że i w 1017 roku tego typu bariery przysporzyły dużo trudności wojskom cesarskim.

³⁶ Thietmar, ks. VII, rozdz. 59, s. 207.

³⁷ Tamże.

³⁸ R. Holtzmann, *Geschichte...*, s. 414; R. Żerelik, *W średniowieczu...*, s. 74.

³⁹ Thietmar, ks. VII, rozdz. 59, s. 207.

⁴⁰ Nie da się utrzymać poglądu o tym, że doszło na przedpolach Głogowa do bitwy, co mocno wypuklił m.in. B. Miśkiewicz, *Studia nad obroną...*, s. 258. Nie do podtrzymania na obecnym

Podczas gdy nieprzyjaciel maszerował ku granicom państwa polskiego, syn Bolesława – Mieszko dokonał ataku dywersyjnego na Czechy⁴¹. Cel akcji Bolesławowica był jasny – chodziło o odciążenie Czechów od wspierania Niemców⁴². By zrealizować tak wytknięte zadanie, skorzystano z dogodnej bazy wypadowej⁴³ oraz niezwykle silnego zgrupowania bojowego⁴⁴. Z dzisiejszego stanu badań można skonstatować, iż operacja Mieszkowa przyniosła wymierne korzyści⁴⁵ – odwiodła ona cesarza od zrealizowania głównych celów kampanii (osiągnięcie rdzenia państwa piastowskiego w rejonie Gniezna-Poznańa)⁴⁶. Ludolfing musiał swoje zamierzenia wobec

etapie badań jest również supozycja, iż cesarz począł oblegać warownię (W. Korta, *Z dziejów obrony Śląska przed feudalami niemieckimi w XI i XII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Śląska*, red. E. Małczyńska, Warszawa 1953, s. 66; K. Popiołek, *Historia Śląska. Od pradziejów do 1945 roku*, Katowice 1972, s. 21), bowiem fakt ten nie znalazł odbicia w jakimkolwiek przekazie z epoki, a ponadto tak daleko idące wnioski stoją w rażącym kontraście z tym, co pozostawił potomnym w swojej Kronice, a raczej w interesującym nas z niej urywku, biskup merseburski. Warto również zauważyć w tym miejscu, że Henryk II przebywając dłużej w okolicach Głogowa naraziłby się najpewniej na szarpanie swej armii przez polską piechotę, co mogłoby nawet przyczynić się do jej rozsypania. Choć to tylko przypuszczenie, to jednak takie wytlumaczenie sprawy znajduje wyjaśnienie w stosunkowo krótkim pobycie cesarza w rejonie Głogowa, a także nieprzyjęciu przez niego wyzwania do walki, na której zależało polskiemu władcy.

⁴¹ Thietmar, rozdz. 59, s. 207: „podczas tych wydarzeń [w czasie marszrutu Niemców na Polskę – M.S.] syn Bolesława Mieszko wtargnął z 10 legiami do Czech, które wskutek nieobecności księcia Udalryka mniejszy, niż zwykle mogły stawić opór. Przez dwa dni plądrował on kraj i powróciwszy z nieprzebrany tłumem jeńców wielką sprawił radość ojcu”.

⁴² A. Pospieszńska, *Mieszko II a Niemcy*, „Roczniki Historyczne” 14 (1938), s. 252; M.K. Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005, s. 88; A.F. Grabski (rec.), A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 4 (1958), s. 628; L. Havlik, H. Bulin, *Polská říše na počátku 11. stol. a krize českého státu*, [w:] *Češi a Poláci v minulosti*, t. 1, red. J. Macůrek, Praha 1964, s. 46; B. Miśkiewicz, *Strategia obrony Polski we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Cognitioni gestorum...*, s. 268.

⁴³ G. Labuda, *Jak i kiedy Kraków został stolicą Polski piastowskiej*, „Rocznik Krakowski” 52 (1986), s. 16.

⁴⁴ R. Majewski, *Rys historyczny polskich tradycji wojskowych na Dolnym Śląsku (do 1939 roku)*, [w:] *Polskie tradycje wojskowe Dolnego Śląska*, red. E. Jadziak, Warszawa-Wrocław 1978, s. 17.

⁴⁵ Pewną rolę – być może – w najeździe na koronę św. Wacława odegrały czynniki ekonomiczne. Zob. szerzej: M. Bogacki, *Ekonomiczne aspekty wojskowości w okresie monarchii wczesnopiastowskiej*, [w:] *Ekonomia a wojna. Studia i szkice*, red. M. Franz, Toruń 2011, s. 57 i n.; M. Cewiński, *Wojna i gospodarka w okresie piastowskim (X-XII wiek)*, [w:] *Gospodarka i społeczeństwo a wojskowość na ziemiach polskich*, red. T. Głowiński, K. Popiński, Wrocław 2010; s. 13 i n.; K. Modzelewski, *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego, X-XIII wiek*, Poznań 2000 [wyd I: Wrocław 1975]. Inaczej sądził, jednak swej sugestii w żaden sposób nie podparł: J. Chutkowski, *Dzieje Głogowa*, t. 1, Legnica 1991, s. 19.

⁴⁶ W. Korta, *Śląsk w pierwszych wiekach istnienia państwa polskiego*, [w:] *Dzieje Śląska*, red. E. Małczyńska, K. Małczyński, Warszawa 1955, s. 48; G. Labuda (*Mieszko II król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 58-59) uważał, że dywersja Mieszka na Czechach oraz następna tego typu akcja na Bawarach była konsekwencją uprawnień, jakie powierzył mu ojciec na południowych rubieżach państwa polskiego.

państwa Bolesława w znacznym stopniu przeformułować. Nie mógł czuć się bezpiecznie, wiedząc o tym, że Chrobry działa na jego tyłach bądź na tych kierunkach operacyjnych, które de facto zagrażały jego sojusznikom (Czechom i Wietom). Takie wytłumaczenie sprawy znajduje pełne odzwierciedlenie w kolejnych posunięciach Bawarczyka – marsz na Głogów, a następnie na Niemczę Śląską był wymuszony przez Udalryka czeskiego, który napierał najprawdopodobniej na działania, które miały osłonić Czechy przed kolejnymi tego typu dywersjami⁴⁷.

W podobnym czasie (początek lipca) „morawscy wojownicy Bolesława otoczyli podstępnie wielki oddział Bawarów, który nie zabezpieczył się od napaści, i w pień go wycięli”⁴⁸. Był to kolejny wypad dywersyjny Bolesława Chrobrego, tym razem skierowany na bawarską marchię wschodnią, który miał zapobiec połączeniu się Henryka V Luksemburskiego z głównymi siłami cesarskimi⁴⁹. Brawurowy atak na koncentrujące się oddziały bawarskie względnie maszerujące już w kierunku sił wielecko-czesko-niemieckich⁵⁰ przyniósł wymierne korzyści⁵¹, gdyż Bawarczyki nie przystąpili do wojny, obawiając się – zresztą słusznie – że taki atak może się powtórzyć⁵².

Najprawdopodobniej jeszcze 9 sierpnia⁵³ cesarz wysłał w kierunku Niemczy Śląskiej⁵⁴ wydzieloną awangardę w sile 12 legii. Straż przednia maszerowała – co wydaje się bardzo możliwe – przez Lubin, Legnicę, Rokitnicę i Świdnicę⁵⁵. Głównym

⁴⁷ K. Olejnik, *Cedynia, Niemcza, Głogów, Krzyszków*, Kraków 1988, s. 56.

⁴⁸ Thietmar, rozdz. 57, s. 206.

⁴⁹ Trudno zgodzić się z opinią M.Z. Jedlickiego, który sądził, iż wypad na Bawarów nie był dywersją, ale swoistym oskrzydleniem strategicznym: Thietmar, (przyp. 388), s. 395.

⁵⁰ Jest to kwestia trudna do rostrzygnięcia, ponieważ Thietmar nie podał żadnych konkretów, w związku z tym historyk może wysuwać w tej materii hipotezy, mniej lub bardziej prawdopodobne.

⁵¹ R. Dvořák, *Dějiny markrabství moravského*, Brno 1906, s. 28.

⁵² A.F. Grabski, *Bolesław Chrobry. Zarys dziejów politycznych i wojskowych*, Warszawa 1966, s. 230; M. Matla-Kozłowska, *Pierwsi Przemysłowcy i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008, s. 417; M. Matla, *Początki państw. Czechy*, Poznań 2014, s. 207; M. Wihoda, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 108.

⁵³ T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*, t. 1, Kraków 1912 [reprint: Poznań 2003], s. 25.

⁵⁴ Gród niemczański na początku XI stulecia odgrywał ważną rolę strategiczną. Zob. szerzej: K. Jaworski, *Niemczański zespół grodowy na przełomie pierwszego i drugiego tysiąclecia*, [w:] *Śląsk około roku 1000...*, s. 149 i n.; J. Kaźmierczyk, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Niemczy w 1962 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 5 (1962); tenże, *Wyniki badań wykopaliskowych w Niemczy, pow. dzierzoniowski, uzyskane w 1973 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 16 (1974), s. 66 i n.; tenże, *Z badań wykopaliskowych Niemczy Śląskiej w 1962 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne” 16 (1964), s. 242 i n.; tenże, *Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczy Śląskiej w latach 1964-1965*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 19 (1968), s. 238 i n.; W. Hołubowicz, J. Kaźmierczyk, *Z badań Niemczy Śląskiej w latach 1950-1961*, „Sprawozdania Archeologiczne” 15 (1963), s. 288 i n.; M. Przyłęcki, *Rola Niemczy w historii Polski i Śląska*, „Dolny Śląsk” 5 (1998), s. 199 i n.; *Niemcza. Wielka historia małego miasta*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2002. W wymienionych pracach dalsza literatura.

⁵⁵ A.F. Grabski (*Bolesław Chrobry. Zarys...*, s. 232) domniemuje, że awangarda, idąc przez wyżej wspomniany szlak, nie pretendowała do zdobywania tamtejszych grodów.

zadaniem wyeksponowanych sił było, co uwypukla w swej kronice Thietmar, „odciąć pomoc, która miała nadejść dla tamtejszej załogi”⁵⁶. Zdobycie niewralgicznego grodu śląskiego, jakim niewątpliwie była Niemcza, umożliwiło Henrykowi II wycofanie się w momencie niepowodzenia, dawało nie tylko powiększenie głębi operacyjnej, ale także zapewniało najeźdźcy poczucie swoistego prestiżu, jakże potrzebne władcy, albowiem dalekosiężnych planów, które zakładano zrealizować jeszcze przed podjęciem kampanii, w ówczesnych warunkach nie można już było wrzęgnąć w życie⁵⁷.

Andrzej F. Grabski zauważył, że awangarda nie spełniła zadań, które powierzono jej wykonać⁵⁸. Jak wynika z przekazu Thietmara, władcy piastowskiemu dwukrotnie powiodło się dosłać pomoc Niemczanom, mimo że gród był blokowany – ale chyba niezbyt ściśle – przez Niemców⁵⁹. Tego typu wyczyn potwierdza tezę, że wojsko polskie było bardzo odważne oraz że takie przedsięwzięcia najczęściej realizowano nocą⁶⁰.

Główne siły niemiecko-czesko-wieleckie dotarły pod Niemczę po trzech dniach. Bolesław Chrobry przesunął zaś w tym czasie swoje wojska w okolice Wrocławia, aby móc lepiej kontrolować ruchy nieprzyjaciela⁶¹. Wobec fiaska zdobycia grodu przez zaskoczenie cesarz, chcąc nie chcąc, przystąpił do jego oblegania, które przeciągnęło się w czasie. Na uwagę zasługuje wzmianka Thietmara – z reguły niechętnego Polakom⁶² – który podkreślił mężność grodzian⁶³ podczas odpierania kolej-

⁵⁶ Thietmar, rozdz. 59, s. 207.

⁵⁷ A.F. Grabski, *Bolesław Chrobry 967...*, s. 140; A. Nadolski, *Śląsk w wojnach polsko-niemieckich za Bolesława Chrobrego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 17 (1962), 1-4, s. 332.

⁵⁸ A.F. Grabski, *Bolesław Chrobry. Zarys...*, s. 232.

⁵⁹ Thietmar, rozdz. 59, s. 207; A. Nowakowski, *Wojskowość...*, s. 165. Należy w tym miejscu zdecydowanie sprzeciwić się pewności, z jaką niektórzy autorzy pisali, że było wręcz odwrotnie (P. Jasienica, *Polska Piastów*, Warszawa 1979, s. 85), bowiem rozwój wypadków świadczy o czymś zgoła innym.

⁶⁰ Thietmar, s. 207: „nie mogąc zadać mu większej klęski z powodu ciemności nocy i ulewnej deszczu zdołały one przepędzić tylko część jego wojsk, część zaś puściły wbrew swej woli do grodu”; W. Bortnowski, *Walki w obronie niepodległości Polski w okresie wczesnofeudalnym*, Warszawa 1952, s. 30; B. Miśkiewicz, *Rozwój stałych punktów oporu w Polsce do połowy XV wieku*, Poznań 1964, s. 259; tenże, *Wielkopolska w dziejach oręża polskiego (X-XX wiek)*, Poznań 2008, s. 32.

⁶¹ Thietmar, rozdz. 59, s. 209; K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia od czasów najdawniejszych do roku 1618*, [w:] W. Długoborski, J. Gierowski, K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia do roku 1807*, Warszawa 1958, s. 38; J. Strzelczyk, *Bolesław Chrobry*, Poznań 2003, s. 156.

⁶² M. i Z. Wojciechowski, *Polska Piastów, Polska Jagiellonów*, Poznań 1946, s. 38; L.A. Tyszkiewicz, *Powstanie stereotypu Słowian w historiografii wczesnego średniowiecza*, [w:] *Monastyry, Słowiańszczyzna i państwo polskie. Warsztat badawczy historyka*, red. K. Bobowski, Wrocław 1994, s. 25; tenże, *Śląsk w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław 1977, s. 14.

⁶³ W nauce można spotkać się z opinią, że wśród obrońców znajdowali się także okoliczni chłopcy (M. Bogucka, *Historia Polski do 1864 roku*, Wrocław 1999, s. 27; R. Heck, *Okres wczesnofeudalny (do połowy XIII w.)*, [w:] *Historia chłopów polskich*, red. S. Inglot, Warszawa 1979, s. 62; S. Inglot, *Wieś i chłop śląski na przestrzeni wieków*, [w:] *Oblicze Ziemi Odzyskanych*, t. 2: *Dolny Śląsk*, Wrocław-Warszawa 1948, s. 139; B. Miśkiewicz, *Bitwa o Głogów w 1109 roku jako przy-*

nych szturmów oblegających: „cesarz nakazał naszym zbudować różnego rodzaju maszyny oblężnicze, wnet atoli ukazały się bardzo podobne do nich u przeciwnika. Nigdy nie słyszałem o oblężonych, którzy by z większą od nich wytrzymałością i bardziej przetrwałą zaradnością zabiegali o swoją ojczyznę. Naprzeciw pogan wzniesli krzyż święty w nadziei, iż pokonają ich z jego pomocą. Gdy zdarzyło się im coś pomyślnego, nie wykrzykiwali nigdy z radości, ale i niepowodzenia również nie ujawniali przez wylewne skargi”⁶⁴.

Władca niemiecki, aby dokonać wyrwy w obwałowaniach potężnego grodu niemieckiego, począł budować różnego typu maszyny oblężnicze – niestety nie wiemy, jak wyglądały, ale możemy domyślać się, że sprzęt oblężniczy spod Niemczy konstrukcyjnie dorównywał artylerii przedogniowej i myśli technicznej z wieków wcześniejszych⁶⁵. Po zbudowaniu maszyn oblężniczych – według słów kronikarza – w ciągu trzech tygodni cesarz postanowił szturmować gród. Thietmar podkreślił, że próba

kład ludowego charakteru obronności Polski wczesnofeudalnej, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984, s. 21; J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 21). Możliwości tej nie należy wyrugować z pola obserwacji, jednak brak konkretnych świadectw jest tak dotkliwy, że na razie poprzestać wypadnie na przyjęciu dość wyważonego stanowiska, że okoliczna ludność (raczej jedynie jej część ze względu na stosunkowo ograniczony obszar wyznaczony wałami grodu) najprawdopodobniej mogła partycypować w działaniach obronnych, choć jest to jedynie domysł. W każdym razie problem ten powinien doczekać się w najbliższym czasie pogłębionej analizy, gdyż snuć ponad miarę przypuszczeń jest niezwykle niebezpieczne dla nauki, bowiem zdarza się co jakiś czas, iż niektórzy uczeni, nie dostrzegając względnie nie wiedząc o tym, że pewne poglądy mają znamiona hipoteczności, przyjmują je wręcz jako pewniki, dając tym samym podstawę do budowania wątpliwych konstrukcji historiograficznych.

⁶⁴ Thietmar, rozdz. 60, s. 208. Bohaterska obrona Niemczy stanowi wyjątkowo chlubną kartę polskich dziejów wojskowych. Zob. szerzej np.: R. Grodecki, *Dzieje Polski do r. 1194*, [w:] R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1995, s. 96; tenże, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, [w:] *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 2013 [reprint: Kraków 1933], s. 157; K. Górski, *O wojskowości polskiej za Piastów (do roku 1410)*, Kraków 1897, s. 191; W. Korta, *Historia Śląska do 1763 roku*, wstęp M. Derwich, Warszawa 2003, s. 66; W. Korcz, *Odra w dziejach Polski*, Zielona Góra 1998, s. 25; M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Kraków 1929, s. 7; L. Leciejewicz, *Śląsk w Polsce wczesnopiastowskiej*, [w:] *Śląsk około roku 1000...*, s. 94; T.M. Nowak, *Dawne wojsko polskie. Od Piastów do Jagiellonów*, Warszawa 2006, s. 14; A. Nowakowski, *Wojskowość...*, s. 165; Z.S. Pietras, *Obrona Niemczy 1017*, Warszawa 1967, passim; J. Schölzel, *Nimptsch in Schlesien. Vorzeit, Früheit, Mittelalter*, Marburg-Lahm 1974, s. 55 i n.; J. Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1972, s. 140; M. Spórna, *Bolesław I Chrobry*, [w:] tegoż, *Słownik najśłynniejszych wodzów i dowódców polskich*, Kraków 2006, s. 40; K. Szajnocha, *Bolesław Chrobry. Opowiadanie historyczne według źródeł społecznych*, Lwów 1849, s. 167 i n.

⁶⁵ Zob. szerzej: R.M. Jurga, *Maszyny wojenne. Zapomniana technika wojskowa*, Poznań 2011; A. Nadolski, *Łądowa technika wojskowa od połowy X do połowy XII wieku*, [w:] *Polska technika wojskowa do 1500 roku*, red. A. Nadolski, Warszawa 1994, s. 83-85; B. Miśkiewicz, *Maszyny wojenne i przyrządy oblężnicze polskiego wojska wczesnośredniowiecznego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 5 (1957), 3-4, s. 464 i n.; T.M. Nowak, *Z dziejów techniki wojennej w dawnej Polsce*, Warszawa 1965, s. 26 i n.

zdobycia warowni w pierwszym szturmie nie powiodła się wskutek spalenia wrogich machin przez obrońców⁶⁶. Nieprzyjaciel próbował potem jeszcze dwukrotnie wspiąć się na wały⁶⁷. Jednak działania Czechów i Wieleatów spotkały się z ostrą ripostą obrońców, którzy wytrzymali oblężenie i zmusili cesarza do wycofania się spod grodu⁶⁸.

W czasie intensywnych walk pod Niemczą Bolesław za pomocą swoich wojsk operował na drugorzędnych teatrach wojennych. Po raz kolejny wojska polskie dokonały dywersji w Czechach. Biskup merseburski opisał te wydarzenia tak: „tymczasem Morawianie wtargnąwszy do Czech zdobyli jeden gród i z wielkim łupem opuścili ten kraj nie poniosłszy sami żadnej straty. Na wieść o tym margrabia Henryk, który usiłował dopaść ich wojskiem, podjął szybko pościg. Zabiwszy więcej niż tysiąc ludzi spośród nich i rozpędziwszy resztę, puścił wolno do domu wszystkich jeńców”⁶⁹. Można przypuścić, że wypad dywersyjny, mimo że Henryk V zorganizował pościg za wycofującymi się siłami i odbił łupy, spełnił swoje zadanie z nawiązką. Udalryk musiał stosunkowo szybko dowiedzieć się o kontruderzeniu wojsk Chrobrego i z pewnością nie kwapił się zbyt do kontynuowania wojny z Polską, tylko czym prędzej chciał wrócić nad Wełtawę, by zabezpieczyć swój kraj przed tego typu akcjami, które mogły nawet przyczynić się do podchwiania jego pozycji w państwie czeskim⁷⁰.

Władca piastowski dołożył wszelkich starań, aby cesarz oblegając Niemcę nie czuł się zbyt pewnie. Dokonał po raz wtóry dywersji, tym razem na Białą Górę. Potwierdził to kronikarz niemiecki w krótkim zdaniu: „nie można pominąć milczeniem, że inni wojownicy Bolesława napadli 15 sierpnia na gród zwany Białą Górą, lecz, Bogu

⁶⁶ Thietmar, rozdz. 63, s. 209.

⁶⁷ Tamże: „Udalryk próbował ze swoimi wspiąć się na wały obronne, lecz nic nie wskórał. Również zrzucano z nich Luciców, kiedy podjęli podobną próbę”.

⁶⁸ Dotychczasowo badacze nie pretendowali do objaśnienia, jak wielkie były siły, które broniły gród niemczański. Marginalnie jedynie wskazywano, iż mogły one być stosunkowo małe (J. Moraczewski, *Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 1, Poznań 1863, s. 38). Problem ten, jakkolwiek ważny, jest niemożliwy do ostatecznego przesądzenia ze względu na braki występujące w materiale źródłowym. Jednak rzuca się w oczy to, że obrońcy – mimo zaciekle wyprowadzanych szturmów przez wroga – wytrwali na bronionych przez siebie stanowiskach. Co to oznacza? Wydaje się, że gdyby obrońców było zbyt mało – a należy ciągle pamiętać o posiłkach, które dostał Chrobry, oraz najpewniej o okolicznych chłopach walnie ich wspomagających, a także, jak się niekiedy domyślano, polskiego kleru (K. Benyskiewicz, *Rycerstwo polskie wobec pogan i pogaństwa w XI-XIII wieku*, [w:] *Rycerstwo Europy Środkowo-Wschodniej wobec idei krucjat*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 2002, s. 97; J. Sójka, *Posługi duszpasterskie przy wojskach polskich w wiekach średnich*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Historica” 50 (1994), s. 97) – to wówczas warownia mogłaby nie wytrzymać tak zaciekle atakujących wojsk nieprzyjacielskich. Toteż należałoby dopuścić myśl, że obrońców było znacznie więcej, niż mogłoby się to na pierwszy rzut oka wydawać. Pewności jednak, jak zawsze w tego typu wypadkach, historyk nie będzie miał.

⁶⁹ Thietmar, rozdz. 61, s. 208.

⁷⁰ A.F. Grabski, *Bolesław Chrobry. Zarys...*, s. 234; G. Labuda, *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*, [w:] *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich*, t. 1, red. E. i K. Maleczyński, Wrocław 1960, s. 105 i n.

dzięki, nic nie wskórali pomimo długotrwałych szturmów”⁷¹. Rozwój dalszych wypadków wojennych pozwala wniesć, że dywersja na Białą Górę tudzież wcześniejsze wypadki polskie na innych kierunkach operacyjnych oraz – jak to ujął A.F. Grabski – „ustawiczne niepowodzenia, fatalny stan armii” musiały wpłynąć ostatecznie na decyzję Henryka II o zakończeniu działań wojennych i odwołanie jego wojsk⁷².

Cesarz nie miał wielkiego pola manewru, wybierając trasę odwrotu swojej armii. Obrawszy drogę przez Milsko czy Łużyce, mógł się spodziewać, że tamtejsze załogi grodowe mogą nań niespodziewanie uderzyć⁷³. Dlatego też Henryk II zdecydował się na bezpieczniejszą trasę odwrotu, która wiodła przez Czechy⁷⁴. Bolesław postanowił wysłać pościg za wrogiem⁷⁵, jednak działania lotnych wojsk Chrobrego nie przyniosły większych efektów⁷⁶. Również gdy Henryk zbliżał się już do właściwych Niemiec, pododdziały Bolesława⁷⁷ spustoszyły 19 września obszar między Łabą a Muldą⁷⁸. Z powyższego wynika, iż odwrót armii niemieckiej był naznaczony pewnymi niedogodnościami, chociaż (wszystko zdaje się za tym przemawiać) większych trudnień akcje polskie stronie niemieckiej najpewniej nie przysporzyły, gdyż brak jest odpowiedniej bazy źródłowej dokumentującej wytworzenie się tego typu sytuacji. Można jednak wnosić, iż Bolesław, skwapliwie wykorzystując każdą okazję do uszczuplenia armii cesarskiej, przyczynił się zarazem do znacznego osłabienia jej morale, które i tak było już wyraźnie nadwątlone w wyniku wcześniej doznanych ciosów.

⁷¹ Thietmar, rozdz. 61, s. 208.

⁷² A.F. Grabski, *Polska sztuka wojenna...*, s. 147.

⁷³ S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry...*, s. 291.

⁷⁴ K. Maleczyński, *Śląsk w epoce feudalnej*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1, cz. 1, red. K. Maleczyński, Wrocław 1960, s. 204; W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, „Kwartalnik Historyczny” 39 (1925), s. 275; J.M. Szewczyk, *Uwagi o szlakach wojennych na południowym i zachodnim pograniczu Śląska (990-1138)*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Historica” 23 (1986), s. 41.

⁷⁵ Wypowiedziano przypuszczenie, iż część wojsk Chrobrego, które wzięły udział w pogoni, mogła rekrutować się z grodu wrocławskiego, w którym Bolesław stacjonował oczekując na wynik batalii pod grodem głogowskim (E. Mühle, *Historia Wrocławia*, przekł. J. Janicka, Warszawa 2016, s. 17). Pewności jednak żadnej mieć nie można, a problem wymaga poświęcenia mu odpowiednich badań, gdyż dotychczasowi uczeni nie dostrzegali jego doniosłości.

⁷⁶ Thietmar, rozdz. 64, s. 209: „z górą sześcuset jego [Bolesława Chrobrego – M.S.] piechurów wtargnęło potajemnie do Czech w nadziei na zwykłe łupy, lecz wpadli oni sami w sidła, które zastawili na nieprzyjaciół, tak, że tylko garstka ich zdołała ocalić”.

⁷⁷ O tym, jak należy tłumaczyć zwrot „Bolizlavi satellites”, pisał m.in. L. Wojciechowski, *Wyprawy łupieskie w Słowiańszczyźnie Zachodniej w X-XII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 31 (1983), 2, s. 66.

⁷⁸ Thietmar, rozdz. 64, s. 210: „zapłakać mi wypada również nad zbrodnią, jakiej się dopuścili ludzie Bolesława między Łabą a Muldą. 19 września mianowicie wypadli oni nagle na rozkaz swego pana i uprowadzili z tych stron więcej niż tysiąc niewolników, po czym spalili wiele sadyb wokoło i powrócili bez przeszkód do domu”. Uważa się w polskiej nauce historyczno-wojskowej, że polski wypad przybrał znamiona akcji dywersyjnej (B. Miśkiewicz, *Polska sztuka wojenna na tle walk z najazdami niemieckimi do połowy XII wieku*, „Myśl Wojskowa” 17 (1966), 3, s. 107; tenże, *Wojskowość polska w okresie wczesnofeudalnym*, [w:] *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, red. W. Biegański, Warszawa 1972, s. 36).

Dla w miarę pełnego ukazania poszczególnych stadiów wojny 1017 roku warto jeszcze wspomnieć o kilku mniej znanych epizodach. Thietmar odnotował, że „duży oddział Luciców, tych mianowicie, którzy pozostali w domu, napadł na inny gród wspomnianego księcia [Bolesława Chrobrego – M.S.]. Straciwszy tam z górą stu towarzyszy powrócili z ogromnym smutkiem i pustoszyli potem straszliwie jego dziedzinę”⁷⁹. Badacze, którzy pochylili się bliżej nad bardzo niejasnymi słowami biskupa, nie są pewni, o jaki „inny gród” mu chodziło. Mając na uwadze rozmieszczenie plemion wieleckich i ich ówczesne siedziby, najczęściej wskazywano na Lubusz, Cedynię lub Międzyrzecz⁸⁰. Jednak trzeba pamiętać o tym, że usytuowanie walk polsko-wieleckich w jednym z wyżej wspomnianych grodów to tylko przypuszczenia, które trudno w jakikolwiek sposób zweryfikować w obszarze źródeł.

Epizodami wojennymi, które de facto nie wpłynęły na zmianę sytuacji na głównym obszarze walk, były wydarzenia na południowej tudzież wschodniej flance ówczesnego państwa polskiego. Jarosław Mądry prowadził swoje działania nader ociężale⁸¹, nie był w stanie zdobyć Brześcia nad Bugiem⁸². Z kolei Stefan węgierski zdobył bliżej niezidentyfikowany gród⁸³, jednak dalsze wypadki mogą świadczyć o tym, że był to dosyć skromny sukces, niepociągający za sobą poważniejszych konsekwencji⁸⁴.

⁷⁹ Thietmar, rozdz. 61, s. 208.

⁸⁰ A.F. Grabski, *Polska sztuka wojenna...*, s. 147; tenże, A. Nadolski, *Wojskowość polska w okresie wczesnofeudalnym do roku 1138*, [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 1, red. J. Sikorski, Warszawa 1965, s. 62; K. Olejnik, *Działania wojenne na obszarze Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej w dobie państwa piastowskiego (X-XIV wiek)*, [w:] *Działania militarne w Wielkopolsce i na ziemi lubuskiej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2002, s. 49.

⁸¹ J. Staszewski, *Przeszość wojenna Śląska*, Katowice 1938, s. 10.

⁸² S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry...*, s. 288. Hipoteza S. Zakrzewskiego chyba już na stałe zapisała się w nauce polskiej (J. Powierski, *Baltowie i ich relacje z Polską do końca XII wieku*, [w:] tegoż, *Prussica. Artykuły wybrane z lat 1965-1995*, red. J. Trupinda, t. 2, Malbork 2005, s. 633; J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1993, s. 10; D. Stańczyk, *Pogranicze polsko-ruskie odcinka nadbużańskiego w świetle źródeł ruskich XII-XIV wieku i w historiografii*, [w:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9-11 V 1995*, red. M. Parczewski, Rzeszów 1996, s. 209; E. Kowalczyk, *Momenty geograficzne państwa Bolesława Chrobrego. Na styku historii i archeologii*, „Kwartalnik Historyczny” 107 (2000), 2, s. 55), chociaż musimy mieć na uwadze, iż ma wybitnie spekulatywny charakter (K. Kollinger, *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025)*, Wrocław 2014, s. 176), bowiem Thietmar przekazał potomnym bardzo mało wiadomości na ten temat (Thietmar, ks. VII, rozdz. 65, s. 210: „władca Rusów napadł na Bolesława, tak jak mu był przyrzekł przez posła, lecz nic nie zdziałał przy obleganiu grodu”). Przekaz Thietmara potwierdza po części, że Chrobry musiał być poinformowany o planowanym ataku księcia kijowskiego (rola szpiegów polskich), bowiem bez większych trudności odparł najazd ruski. Jednak można też dopatrzeć się, co wyartykułowano już na początku niniejszych rozważań, skutku istnienia sojuszu polsko-pieczyńskiego, który musiał najprawdopodobniej wpłynąć na to, że Jarosław nie mógł spożytkować całych swoich sił do ataku na Polskę.

⁸³ Thietmar, ks. VIII, rozdz. 4, s. 219.

⁸⁴ B. Krzemieńska, *Břetislav I, Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 1999, s. 71.

Kampania Henryka II przeciw Polsce dobiegła końca. Uwieńczeniem walk 1017 roku, a także długoletnich zmagania z okresu 1002-1018 był pokój budziszynski (30 I 1018). Zawarty pokój na nowo regulował stosunki publicznoprawne między stronami sporu, poddawał przewartościowaniu postanowienia pokoju poznańskiego (1005) oraz merseburskiego (1013). Enigmatyczne sformułowania Thietmara („był to pokój nie jaki być powinien, lecz jaki dało się zawrzeć w ówczesnej sytuacji”)⁸⁵ i roczników kwedlinburskich („imperator etiam hoc anno iterum castra movit contra Bolizlavum, sed omnia pestilentia et mortalitate populi obstante, sine belli effectu rediit in patriam”)⁸⁶ dają podstawę do konstruowania różnych hipotez. Nie uszczegółowiając, dość powiedzieć, że Bolesław Chrobry otrzymał najprawdopodobniej Miłsko i Łużyce na zasadzie pełnej własności bez wchodzenia w jakąkolwiek zależność od Niemiec z tytułu posiadania tych ziem⁸⁷.

Reasumując powyższe rozważania, można rzec, że przebieg kampanii 1017 roku i próba jego zrekonstruowania na podstawie nader skąpych informacji Thietmara zdaje się potwierdzać tezę, że strategia i taktyka polska stała na dobrym poziomie. Widać to dobitnie w kolejnych posunięciach władcy piastowskiego, który doraźnie reagował na kolejne kroki strony przeciwnej. Jego działania w sferze sztuki wojennej cechowały się trzeźwością w podejmowaniu konkretnych ustaleń na szczeblu strategicznym, a także ich realizacją w wymiarze taktycznym.

Bolesław Chrobry w trakcie omawianej kampanii dowiódł, że sprostał przeciwnikowi, który dominował nad nim w kilku obszarach. Potrafił zneutralizować śmiałe posunięcia strategiczne cesarza. Przewagę agresora w zakresie liczebności, a także wyposażenia technicznego jego wojsk znacznie zniwelował poprzez stosowanie defensywnych technik walki, ukierunkowanych na zadanie jak największych strat przeciwnikowi. Polski dowódca doskonale spożytkował naturalne właściwości terenu do działań obronnych. Ostatni etap zmagania polsko-niemieckich poświadcza, że

⁸⁵ Thietmar, ks. VIII, rozdz. 1, s. 217.

⁸⁶ *Annales Quedlinburgenses*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum* 3 (1839), s. 84.

⁸⁷ W. Bortnowski, *Odra i Nysa w systemie obronnym Polski pierwszych Piastów*, „Bellona” 30 (1948), 10-11, s. 1114; P. Bunar, S.A. Sroka, *Słownik wojen, bitew i potyczek w średniowiecznej Polsce*, Kraków 2004, s. 20; A. Cohn, *Kaiser Heinrich der Zweite*, Halle 1867, s. 171; M. Friedberg, *Kultura polska a niemiecka. Elementy rodzime a wpływy niemieckie w ustroju i kulturze Polski średniowiecznej*, t. 1, Poznań 1946; H. Günter, *Kaiser Heinrich II. der Heilige*, Kempten-München 1904, s. 50; W. Korta, *Aspekty polityczne wojen polsko-niemieckich za pierwszych Piastów*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984, s. 40-41; A. Lewicki, *Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych*, Kraków 1884, s. 35; R. Roepell, *Dzieje Polski do XIV stulecia*, przekł. K. Przyborowski, Poznań 2005, s. 76; G. Rhode, *Geschichte Polens. Ein Überblick*, Darmstadt 1966, s. 18; J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963-1102*, Wodzisław Śląski 2014, s. 72-74; J. Szymczak, *Bolesław I Chrobry*, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*, ed. C.J. Rogers, t. 1, Oxford 2010, s. 157; K. Tymieniecki, *Dzieje Niemiec za dynastii saskiej*, „Roczniki Historyczne” 17 (1948), s. 175; tenże, *Pokój w Budziszynie*, „Przegląd Zachodni” 5 (1949), 1-2, s. 46-50; Z. Wojciechowski, *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, Poznań 1945, s. 30; R. Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 40.

polskiemu dowództwu nie obce było ześrodkowanie sił na kilku teatrach działań wojennych. W warunkach zaciętych walk z przeważającym przeciwnikiem polska strategia zasadzała się w głównej mierze na działaniach opóźniających, prowadzonych na granicy zachodniej (linia Odry, stałe punkty oporu, umocnienia polowe), polegających na atakach na tyły wroga, które de facto paraliżowały skuteczność prowadzenia działań wojennych przez siły główne.

Polska strategia, co warto wyartykułować, była bardzo elastyczna. Monarcha polski potrafił dostosować się do zmieniających realiów pola walki. Wyprawa 1017 roku udowadnia tezę, że Chrobry, gdy pozwoliły na to warunki, mógł przejść z prowadzonych działań defensywnych do wzmoczonych, efektywnych ataków niszczących siłę żywą przeciwnika (od defensywy do ofensywy). Przebieg wojny i jej zwycięski finał mogą utwierdzić w przekonaniu, iż polska myśl wojskowa tamtych czasów (a szczególnie rozwiązania strategiczne omawianego konfliktu) była ukierunkowana na wyzyskanie maksimum z terenu i jego atrybucji. Mówiąc krócej, polskie gremia dowódcze na czele z Chrobrym wzorcowo wykorzystywały walory operacyjne terenu. Umiano korzystać z naturalnych przeszkód wodnych i terenowych. Wykorzystywano także z powodzeniem przeróżne właściwości ówczesnego budownictwa obronnego (umocnienia stałe i polowe).

Można postawić tezę, że Bolesław Chrobry był bardzo dobrze przygotowany do wojny z Henrykiem II. Zapewne skutecznie zadziałały polskie organa wywiadowcze i kontrwywiadowcze, bowiem Chrobry torpedował na każdym kroku realizację planów cesarskich. Widać to wyraźnie chociażby w nawiązaniu kontaktów z Obodrytami oraz siłami nieprzychylnymi Jarosławowi ruskiemu. Porozumienie się z wrogami Lutyków doprowadziło do tego, iż część z nich została zmuszona do pozostania w domu, tym samym nie mając sposobności do wsparcia Bawarczyka całością swoich sił. Konszachty z wrogami Jarosława Mądrego zaś uniemożliwiły wojskom ruskim zaangażowanie większej ilości wojsk do ataku na wschodnie rubieże obronne państwa polskiego.

Dowódca piastowski, co uwypukliła nader wyraźnie kampania 1017 roku, wiedząc o przewadze przeciwnika, preferował nieregularny system prowadzenia działań wojennych. Gdy tylko zaistniała sposobność, niepokojono na różne sposoby wrogą armię. Dostyc znaczącą rolę odegrali tutaj polscy łucznicy, którzy przyczynili się do przerzucenia szeregów armii najeźdźczej.

Godnym podkreślenia jest również fakt ataków dywersyjnych, których ostrze zostało skierowane głównie na Czechy. Dywersyjne wypadki i ich zasięg mogą potwierdzać, że Chrobry potrafił wprzęgnąć w życie zasady manewru strategicznego. Operacje dywersyjne, które w znacznym stopniu przyczyniły się do zaniechania przez Niemców dalszej walki, były pokazem możliwości mobilności poszczególnych zgromadzeń polskich, w których ceniono stosowanie rozwiązań nieszablonowych, pozbawionych swego rodzaju schematyzmu. Strategię dowódczą Bolesława cechował pragmatyzm, liczenie się z możliwościami i warunkami własnymi oraz przeciwnika.

Czy kampania 1017 roku była pokazem geniuszu dowódczego Bolesława Chrobrego? Charakterystyka działań wojennych, a przede wszystkim zastosowane rozwiązania wojenne w skali strategicznej i taktycznej przez stronę polską zdają się po-

twierdząc, że polski władca zaprezentował się jako wytrawny dowódca. Wojna 1017 roku bardzo wyraziście uwydatnia niepoślednie zdolności dowódcze Chrobrego. Analizowana kampania tudzież wcześniejsze etapy zmaganiań polsko-cesarskich obrazują, że nawet mimo istnienia ogromnych dysproporcji między wojującymi stronami Bolesław I zdołał stworzyć sprawnie funkcjonujący system obronny, który pomógł mu przeciwstawić się potędze teutońskiej. Chrobry winien zostać zapamiętany przez potomnych jako genialny wódz, czego dowodzą nie tylko przebieg walk 1017 roku, ale także jego dokonania z lat wcześniejszych i późniejszych (wojna polsko-ruska 1018 roku).

Bibliografia

Źródła

- Annales Quedlinburgenses, [w:] Monumenta Germaniae Historica, Scriptores 3 (1839)
Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przekł. R. Grodecki, Wrocław 1982
Kronika Thietmara, przekł. M.Z. Jedlicki, posłowie K. Ożóg, Kraków 2005
Monumenta Germaniae Historica, Diplomata 3 (1900-1903), nr 371
Monumenta Poloniae Historica 2 (1872): *Fryderyk I cesarz donosi Wibaldowi o zwycięstwie odniesionem nad Polakami*

Opracowania

- Barański M.K., *Agenci Bolesława Chrobrego*, [w:] *Patriae commodis serviens... Być Ojczyźnie pożytecznym... Księga pamiątkowa dedykowana prezydentowi RP Ryszardowi Kaczorowskiemu*, red. W.J. Wysocki, Warszawa 2008
Barański M.K., *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005
Barański M.K., *Mieszko I i Bolesław Chrobry*, Warszawa 1999
Benyskiewicz K., *Rycerstwo polskie wobec pogan i pogaństwa w XI-XIII wieku*, [w:] *Rycerstwo Europy Środkowo-Wschodniej wobec idei krucjat*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 2002
Bogacki M., *Charakter występowania wojowników obcych w siłach zbrojnych monarchii wczesnopiastowskiej*, „Studia z dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej”, Nr specjalny, red. K. Olejnik, Z. Pilarczyk, Poznań 2005
Bogacki M., *Ekonomiczne aspekty wojskowości w okresie monarchii wczesnopiastowskiej*, [w:] *Ekonomia a wojna. Studia i szkice*, red. M. Franz, Toruń 2011
Bogacki M., *Obronny charakter granic pierwszej monarchii wczesnopiastowskiej*, [w:] *Od najazdów pogańskich dotąd są państwa Waszej Królewskiej Mości spokojne... Studia ofiarowane w siedemdziesiątą rocznicę urodzin Profesorowi Karolowi Olejnikowi*, red. Z. Pilarczyk, M. Franz, Toruń 2008
Bogacki M., *Przemiany w wojskowości polskiej od połowy X wieku do 1138 roku. Kształt i organizacja armii*, Toruń 2007.
Bogucka M., *Historia Polski do 1864 roku*, Wrocław 1999

- Bortnowski W., *Odra i Nysa w systemie obronnym Polski pierwszych Piastów*, „Bellona” 30 (1948), 10-11
- Bortnowski W., *Walki w obronie niepodległości Polski w okresie wczesnofeudalnym*, Warszawa 1952
- Bunar P., Sroka S.A., *Słownik wojen, bitew i potyczek w średniowiecznej Polsce*, Kraków 2004
- Callier E., *Wojny Bolesława Chrobrego z Henrykiem II pod względem geograficznym 1002-1018*, Poznań 1888
- Cetwiński M., *Wojna i gospodarka w okresie piastowskim (X-XII wiek)*, [w:] *Gospodarka i społeczeństwo a wojskowość na ziemiach polskich*, red. T. Głowiński, K. Popiński, Wrocław 2010
- Chutkowski J., *Dzieje Głogowa*, t. 1, Legnica 1991
- Cohn A., *Kaiser Heinrich der Zweite*, Halle 1867
- Czaja D.A., *Warownia głogowska w dobie pierwszych Piastów. Znaczenie militarne Głogowa w X-XII wieku*, Głogów 2010
- Czapla K., *Zaplecze osadnicze i gospodarcze grodu głogowskiego*, [w:] *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, red. K. Chrzan, K. Czapla, S. Moździoch, Wrocław 2014
- Dąbrowski E., *Wczesnośredniowieczny system obronny Krosna Odrzańskiego w świetle badań terenowych na tle kroniki Thietmara*, Krosno Odrzańskie 2009
- Dvořák R., *Dějiny markrabství moravského*, Brno 1906
- Friedberg M., *Kultura polska a niemiecka. Elementy rodzime a wpływy niemieckie w ustroju i kulturze Polski średniowiecznej*, t. 1, Poznań 1946
- Gędek M., *Ilustrowana historia wojen i bitew polskich*, Warszawa 2014
- Giesebrecht W., *Geschichte der Deutschen Kaiserzeit*, t. 2, Merseburg 1929
- Ginter P., *Problem drużyny wczesnośredniowiecznej w Polsce*, [w:] *Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2002
- Grabski A.F., *Bolesław Chrobry 967-1025*, Warszawa 1970
- Grabski A.F., *Bolesław Chrobry. Zarys dziejów politycznych i wojskowych*, Warszawa 1966
- Grabski A.F., *Geneza wojen polsko-niemieckich na początku XI wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 5 (1960)
- Grabski A.F., *Od Poznania do Merseburga (1005-1012)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 9 (1963)
- Grabski A.F., *Polska sztuka wojenna w okresie wczesnofeudalnym*, Warszawa 1959.
- Grabski A.F., *Studia nad stosunkami polsko-ruskimi w początkach XI wieku*, „Slavia Orientalis” 6 (1957)
- Grabski A.F., *Uwagi w sprawie drużyny wczesnofeudalnej na ziemiach polskich*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 4 (1958)
- Grabski A.F., *Wojny państwa polskiego przeciwko agresji feudałów niemieckich w latach 1003-1005*, „Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej” 3 (1956)
- Grabski A.F. (rec.), A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 4 (1958)
- Grabski A.F., Nadolski A., *Wojskowość polska w okresie wczesnofeudalnym do roku 1138*, [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 1, red. J. Sikorski, Warszawa 1965

- Grodecki R., *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, [w:] *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 2013 [reprint: Kraków 1933]
- Grodecki R., *Dzieje Polski do r. 1194*, [w:] R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1995
- Górski K., *O wojskowości polskiej za Piastów (do roku 1410)*, Kraków 1897
- Günter H., *Kaiser Heinrich II. der Heilige*, Kempten-München 1904
- Györfly G., *Święty Stefan I, Król Węgier i jego dzieło*, przekł. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003
- Havlik L., Bulin H., *Polská říše na počátku 11. stol. a krize českého státu*, [w:] *Češi a Poláci v minulosti*, t. 1, red. J. Macůrek, Praha 1964
- Heck R., *Okres wczesnofeudalny (do połowy XIII w.)*, [w:] *Historia chłopów polskich*, red. S. Inglot, Warszawa 1979
- Hendel Z., *Głogowski ośrodek grodowy w okresie wczesnopiastowskim*, [w:] *Śląsk około roku 1000. Materiały z sesji naukowej we Wrocławiu w dniach 14-15 maja 1999 roku*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, E. Małachowicz, Wrocław 2000
- Holtzmann R., *Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*, München 1943
- Holubowicz W., Kaźmierczyk J., *Z badań Niemczy Śląskiej w latach 1950-1961*, „Sprawozdania Archeologiczne” 15 (1963)
- Inglot S., *Udział chłopów w obronie Polski. Zarys historyczny*, Łódź 1946
- Inglot S., *Więś i chłop śląski na przestrzeni wieków*, [w:] *Oblicze Ziem Odzyskanych*, t. 2: *Dolny Śląsk*, Wrocław-Warszawa 1948
- Jasienica P., *Polska Piastów*, Warszawa 1979
- Jaworski K., *Niemczański zespół grodowy na przełomie pierwszego i drugiego tysiąclecia*, [w:] *Śląsk około roku 1000. Materiały z sesji naukowej we Wrocławiu w dniach 14-15 maja 1999 roku*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, E. Małachowicz, Wrocław 2000
- Jurga R.M., *Machiny wojenne. Zapomniana technika wojskowa*, Poznań 2011
- Kaczkowski M., *Głógów wczesnośredniowieczny w świetle wykopalisk*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984
- Kara M., *Siły zbrojne Mieszka I. Z badań nad składem etnicznym, organizacją i dyslokacją drużyny pierwszych Piastów*, „Kronika Wielkopolski” 42 (1992)
- Kaźmierczyk J., *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Niemczy w 1962 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 5 (1962)
- Kaźmierczyk J., *Wyniki badań wykopaliskowych w Niemczy, pow. dzierzoniowski, użyte w 1973 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 16 (1974)
- Kaźmierczyk J., *Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczy Śląskiej w latach 1964-1965*, „Sprawozdania Archeologiczne” 19 (1968)
- Kaźmierczyk J., *Z badań wykopaliskowych Niemczy Śląskiej w 1962 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne” 16 (1964)
- Kętrzyński W., *De bello a Boleslao Magno cum Henrico rege Germaniae gesto anno 1003-1005*, Regiomonti 1866
- Knötel P., *Beiträge zur Topographie von Glogau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 42 (1908)
- Kollinger K., *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025)*, Wrocław 2014
- Korcz W., *Odra w dziejach Polski*, Zielona Góra 1998

- Korta W., *Aspekty polityczne wojen polsko-niemieckich za pierwszych Piastów*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984
- Korta W., *Historia Śląska do 1763 roku*, wstęp M. Derwich, Warszawa 2003
- Korta W., *Milsko i Łużyce w polityce pierwszych Piastów*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 45 (1990), 2
- Korta W., *Śląsk w pierwszych wiekach istnienia państwa polskiego*, [w:] *Dzieje Śląska*, red. E. Maleczyńska, K. Maleczyński, Warszawa 1955
- Korta W., *Z dziejów obrony Śląska przed feudalami niemieckimi w XI i XII w.*, [w:] *Szki-ce z dziejów Śląska*, red. E. Maleczyńska, Warszawa 1953
- Korzon T., *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*, t. 1, Kraków 1912 [reprint: Poznań 2003]
- Kowalczyk E., *Momenty geograficzne państwa Bolesława Chrobrego. Na styku historii i archeologii*, „Kwartalnik Historyczny” 107 (2000), 2
- Krzemieńska B., *Břetislav I, Čechy a střední Evropa v prvé polovině XI. století*, Praha 1999
- Kukiel M., *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Kraków 1929
- Labuda G., *Jak i kiedy Kraków został stolicą Polski piastowskiej*, „Rocznik Krakowski” 52 (1986)
- Labuda G., *Mieszko II król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992
- Labuda G., *Polska, Czechy, Niemcy i Związek Wielecki w X wieku*, [w:] G. Labuda, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*, t. 1, Poznań 2002
- Labuda G., *Przeobrażenia w organizacji polskich sił zbrojnych w XI wieku*, [w:] *Pax et bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993
- Labuda G., *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*, [w:] *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich*, t. 1, red. E. i K. Maleczyńscy, Wrocław 1960
- Leciejewicz L., *Śląsk w Polsce wczesnopiastowskiej*, [w:] *Śląsk około roku 1000. Materiały z sesji naukowej we Wrocławiu w dniach 14-15 maja 1999 roku*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, E. Małachowicz, Wrocław 2000
- Leciejewicz L., *Wojny na Śląsku we wczesnym średniowieczu*, „Zaranie Śląskie” 53 (1990)
- Leciejewicz L., *Z Miśni do Głogowa, czyli cesarz Otton III na Śląsku*, [w:] *Trakt cesarski, Ilawa – Gniezno – Magdeburg*, red. W. Dzieduszycki, M. Przybył, Poznań 2002
- Lewicki A., *Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych*, Kraków 1884
- Majewski R., *Rys historyczny polskich tradycji wojskowych na Dolnym Śląsku (do 1939 roku)*, [w:] *Polskie tradycje wojskowe Dolnego Śląska*, red. E. Jadziak, Warszawa-Wrocław 1978
- Maleczyński K., *Dzieje Wrocławia od czasów najdawniejszych do roku 1618*, [w:] W. Długoborski, J. Gierowski, K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia do roku 1807*, Warszawa 1958
- Maleczyński K., *Śląsk w epoce feudalnej*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1, cz. 1, red. K. Maleczyński, Wrocław 1960.
- Maroń J., *Śląsk w konfliktach zbrojnych w Europie Środkowej od X do XX wieku*, „Śląski Labirynt Krajoznawczy” 2 (1990)
- Matla M., *Początki państw. Czechy*, Poznań 2014
- Matla-Kozłowska M., *Pierwsi Przemysłidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008

- Miśkiewicz B., *Bitwa o Głogów w 1109 roku jako przykład ludowego charakteru obronności Polski wczesnofeudalnej*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984
- Miśkiewicz B., *Machiny wojenne i przyrządy oblężnicze polskiego wojska wczesnośredniowiecznego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 5 (1957), 3-4
- Miśkiewicz B., *Podstawowe etapy rozwoju polskich sił zbrojnych do połowy XV wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 25 (1982)
- Miśkiewicz B., *Polska sztuka wojenna na tle walk z najazdami niemieckimi do połowy XII wieku*, „Myśl Wojskowa” 17 (1966), 3
- Miśkiewicz B., *Rozwój stałych punktów oporu w Polsce do połowy XV wieku*, Poznań 1964
- Miśkiewicz B., *Strategia obrony Polski we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań-Warszawa 2006
- Miśkiewicz B., *Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym*, Poznań 1961
- Miśkiewicz B., *Wielkopolska w dziejach oręża polskiego (X-XX wiek)*, Poznań 2008
- Miśkiewicz B., *Wojskowość polska w okresie wczesnofeudalnym*, [w:] *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, red. W. Biegański, Warszawa 1972
- Modzelewski K., *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego, X-XIII wiek*, Poznań 2000 [wyd. I: Wrocław 1975]
- Moraczewski J., *Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 1, Poznań 1863
- Muszyński J., *Krosno Odrzańskie. Przeszość i teraźniejszość*, Warszawa-Poznań 1972
- Mühle E., *Historia Wrocławia*, przekł. J. Janicka, Warszawa 2016
- Myśliński K., *Polska wobec Słowian Połabskich do końca XII wieku*, Lublin 1993
- Myśliński K., *Polityka polska wobec Słowian Połabskich w okresie powstania 983 roku*, „Roczniki Historyczne” 57 (1991)
- Nadolski A., *Dowódcy i dowodzenie w wojskach Polski wczesnofeudalnej*, „Myśl Wojskowa” 16 (1965), 6
- Nadolski A., *Lądowa technika wojskowa od połowy X do połowy XII wieku*, [w:] *Polska technika wojskowa do 1500 roku*, red. A. Nadolski, Warszawa 1994
- Nadolski A., *Polnisches Kriegswesen von der Mitte des 10. bis zum 15. Jahrhundert*, „Zeitschrift für Archäologie” 9 (1975)
- Nadolski A., *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956
- Nadolski A., *Polskie siły zbrojne i sztuka wojenna w początkach państwa polskiego*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, Poznań 2002 [wyd. 1: Poznań 1962]
- Nadolski A., *Strategia i taktyka obronna pierwszych Piastów*, [w:] *Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, red. L. Leciejewicz, Wrocław 1984
- Nadolski A., *Śląsk w wojnach polsko-niemieckich za Bolesława Chrobrego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 17 (1962), 1-4
- Niemcza. Wielka historia małego miasta*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2002
- Nowak T.M., *Dawne wojsko polskie. Od Piastów do Jagiellonów*, Warszawa 2006
- Nowak T.M., *Walki obronne z najazdami niemieckimi w X-XII w.*, [w:] *Polskie tradycje wojskowe. Tradycje walk obronnych z najazdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, red. J. Sikorski, Warszawa 1990

- Nowak T.M., *Z dziejów techniki wojennej w dawnej Polsce*, Warszawa 1965
- Nowakowski A., *Wojskowość w średniowiecznej Polsce*, Malbork 2005
- Olejnik K., *Bolesław Chrobry – sylwetka wodza*, [w:] *Pomnik Bolesława Chrobrego w Gnieźnie*, Warszawa-Poznań 1989
- Olejnik K., *Cedynia, Niemcza, Głogów, Krzyszków*, Kraków 1988
- Olejnik K., *Działania wojenne na ziemi krakowskiej i na Śląsku od X do końca XVI wieku*, [w:] *Działania militarne w Polsce południowo-zachodniej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2002
- Olejnik K., *Działania wojenne na obszarze Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej w dobie państwa piastowskiego (X-XIV wiek)*, [w:] *Działania militarne w Wielkopolsce i na ziemi lubuskiej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2002
- Olejnik K., *Historia Polski do roku 1386*, Poznań 1996
- Olejnik K., *Rola środowiska geograficznego, ze szczególnym uwzględnieniem terenów leśnych, w walkach obronnych o zachodnią granicę Polski*, [w:] *Puszcze i lasy w działaniach wojennych. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Wojskowości poświęconej roli puszczy i dużych kompleksów leśnych w działaniach wojennych zorganizowanej w Białymstoku w dniach 16-18 września 1977 r.*, Białystok 1981
- Olejnik K., *Teatr działań wojennych Polski wczesnofeudalnej*, [w:] *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań-Warszawa 2006
- Przyłęcki M., *Rola Niemczy w historii Polski i Śląska*, „Dolny Śląsk” 5 (1998)
- Paner A., *Przemysłidzi. Od Borzywoja I do Przemysła II Otokara. Ludzie i wydarzenia w latach 872-1278*, Gdańsk 2008
- Paroń A., *Pieczynowie. Koczownicy w krajobrazie politycznym i kulturowym średniowiecznej Europy*, Wrocław 2015
- Pietras Z.S., *Obrona Niemczy 1017*, Warszawa 1967
- Pleszczyński A., *Bolesław Chrobry w Czechach. Realizacja idei Sklawinii czy zwykła ekspansja*, [w:] *Polacy w Czechach, Czesi w Polsce X-XVIII w.*, red. H. Gmiterek, W. Iwańczak, Lublin 2004
- Podhorodecki L., *Sławne bitwy Polaków*, Warszawa 1997
- Popiołek K., *Historia Śląska. Od pradziejów do 1945 roku*, Katowice 1972
- Pospieszńska A., *Mieszko II a Niemcy*, „Roczniki Historyczne” 14 (1938)
- Powierski J., *Baltowie i ich relacje z Polską do końca XII wieku*, [w:] J. Powierski, *Prusica. Artykuły wybrane z lat 1965-1995*, red. J. Trupinda, t. 2, Malbork 2005
- Powierski J., Śliwiński B., Bruski K., *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1993
- Rochala P., *Niemcza 1017*, Warszawa 2012
- Roepell R., *Dzieje Polski do XIV stulecia*, przekł. K. Przyborowski, Poznań 2005
- Rhode G., *Geschichte Polens. Ein Überblick*, Darmstadt 1966
- Rosik S., *Najdawniejsze dzieje Dolnego Śląska (do roku 1138)*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006
- Schölzel J., *Nimptsch in Schlesien. Vorzeit, Früheit, Mittelalter*, Marburg-Lahm 1974
- Schünemann K., *Deutsche Kriegsführung im Osten während des Mittelalters*, „Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters” 2 (1938)
- Semkowicz W., *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, „Kwartalnik Historyczny” 39 (1925)
- Sikorski J., *Jak walczyli nasi przodkowie*, cz. 1, Warszawa 1952

- Sikorski J., *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1972
- Sochacki J., *Postawa Związku Lucickiego w konfliktach Polski i cesarstwa w XI w.*, [w:] *Kaci, święci, templariusze*, red. B. Śliwiński, Malbork 2008
- Sochacki J., *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963-1102*, Wodzisław Śląski 2014
- Sochacki J., *Związek Lucicki – między Polską a Cesarstwem do 1002 r.*, „*Slavia Antiqua*” 47 (2006)
- Sójka J., *Posługi duszpasterskie przy wojskach polskich w wiekach średnich*, „*Acta Universitatis Lodzianis, Folia Historica*” 50 (1994)
- Spórna M., *Bolesław I Chrobry*, [w:] M. Spórna, *Słownik najśłynniejszych wodzów i dowódców polskich*, Kraków 2006
- Sroka S.A., *Węgry*, Poznań 2015
- Stańczyk D., *Pogranicze polsko-ruskie odcinka nadbużańskiego w świetle źródeł ruskich XII-XIV wieku i w historiografii*, [w:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9-11 V 1995*, red. M. Parczewski, Rzeszów 1996
- Staszewski J., *Przeszłość wojenna Śląska*, Katowice 1938
- Strzelczyk J., *Bolesław Chrobry*, Poznań 2003
- Strzelczyk J., *Państwo Przemyślidów w Europie Zachodniosłowiańskiej*, [w:] *Wielkopolska-Polska-Czechy. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesorowi Zbigniewowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009
- Szajnocha K., *Bolesław Chrobry. Opowiadanie historyczne według źródeł współczesnych*, Lwów 1849
- Szewczyk J.M., *Uwagi o szlakach wojennych na południowym i zachodnim pograniczu Śląska (990-1138)*, „*Acta Universitatis Lodzianis, Folia Historica*” 23 (1986)
- Szymczak J., *Bolesław I Chrobry*, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*, ed. C.J. Rogers, t. 1, Oxford 2010
- Turasiewicz A., *Dzieje polityczne Obodryców od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160-1164*, Warszawa 2004
- Tymieniecki K., *Dzieje Niemiec za dynastii saskiej*, „*Roczniki Historyczne*” 17 (1948)
- Tymieniecki K., *Pokój w Budziszynie*, „*Przegląd Zachodni*” 5 (1949)
- Tymieniecki K., *Polska a Czechy w średniowieczu. Próba rewizji pojęć*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 2 (1947)
- Tyszkiewicz L.A., *Powstanie stereotypu Słowian w historiografii wczesnego średniowiecza*, [w:] *Monastycyzm, Słowiańszczyzna i państwo polskie. Warsztat badawczy historyka*, red. K. Bobowski, Wrocław 1994
- Tyszkiewicz L.A., *Śląsk w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław 1977
- Wasilewski T., *O służbie wojskowej ludności wiejskiej i składzie społecznym wojsk konnych i pieszych we wczesnym średniowieczu*, „*Przegląd Historyczny*” 51 (1960)
- Wawrowski W., *De bellis inter Boleslaum I Poloniae regem atque Henricum II imperatorem regemque Germaniae gestis*, Berlin 1853
- Weinfurter S., *Heinrich II (1002-1024). Herrscher am Ende der Zeiten*, Regensburg 2002
- Wihoda M., *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010
- Wojciechowscy M. i Z., *Polska Piastów, Polska Jagiellonów*, Poznań 1946

- Wojciechowski L., *Wyprawy łupieskie w Słowiańszczyźnie Zachodniej w X-XII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 31 (1983), 2
- Wojciechowski Z., *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, Poznań 1945
- Wimmer J., *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978
- Witczak Z., *Niektóre aspekty strategii i taktyki walk Bolesława Chrobrego z Henrykiem II w świetle relacji Thietmara*, [w:] *Na z góry upatrzonych pozycjach*, red. B. Międzybrodzki, Warszawa-Zabrze 2011
- Zakrzewski S., *Bolesław Chrobry Wielki*, Kraków 2000 [wyd. 1: Lwów 1925]
- Zeissberg H., *Die Kriege Kaiser Heinrich II mit Boleslaw I Herzog von Polen*, Wien 1868
- Żerelik R., *Dzieje Śląska do 1526 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002
- Żerelik R., *W średniowieczu*, [w:] *Głogów. Zarys monografii miasta*, red. K. Matwijowski, Wrocław-Głogów 1994

Summary

Was the 1017 campaign a display of Boleslaw the Brave's genius?

The article takes up the issue of Boleslaw I the Brave's command during the Polish-German war in 1017. The main objective faced by the author is to try and answer the question whether the military campaign under study was actually a display of the Polish ruler's military genius. In order to discuss the research problem thus formulated, it is necessary to have a look at the course of struggle between Poland and Germany of Henry II's. The issues that are especially exposed are those which better depict subsequent operations of the Polish commander at the strategic and tactical levels. The results of the research show that the son of Mieszko I proved to be a talented commander who could respond to particular manoeuvres of the enemy. Not only did he defend the country but also organized military actions resulting in the destruction of the strategic plans of his adversary. In consequence, he made the emperor stop the campaign which meant its successful end.

